

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема:

„Концепцията *анандамая коша* според Ади Шанкара ачаря“,
представен от **Антония Иванова Начева**, редовен докторант в СУ „Св. Климент Охридски“, ФКНФ, катедра „Класически Изток“, специалност „Индология“ в професионално направление 2.1. Филология (Индийска литература и култура), за придобиване на образователна и научна степен „доктор“

от доц. д-р **Милен Иванов Маринов**, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Философски факултет, катедра „Философски науки“,

определен за член на научното жури

със заповед РД 38-86/12.02.2024 г. на Ректора на СУ

Антония Иванова Начева е редовен докторант по Докторска програма „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Индийска литература и култура)“ в катедра „Класически Изток“ към ФКНФ на СУ „Климент Охридски“ в периода 2020 – 2023 г., зачислена със заповед №: РД 20-71/17.01.2020 и отчислена с право на защита със заповед РД-20-671/14.3.2023 г. на Ректора на СУ. Понастоящем тя работи като учителка по химия, физика и биология в първата Частна професионална гимназия по дигитални науки „СофтУни БУДИТЕЛ“, гр. София. Занимава се с хатха, ащанга йога, медитация, йога нидра-релаксация, прана лечение, йога философия и йога анатомия. Владее отлично английски и руски език, разбира санскрит – според информацията в нейната автобиография.

Представените от докторантката надлежни документи и материали – дисертация, автореферат, автобиография, няколко публикации по темата на дисертацията, протоколи от успешно положените изпити и изпълнените

задачи съгласно индивидуалния план, участията ѝ в наши и международни научни конференции, семинари и четения (пр. 19-та научна конференция на нехабилитирани преподаватели и докторанти във ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“, 14-ти май 2022; 2-day International Conference of Hybrid Learning, 6-7 May 2022, Chinmaya Vishwa Vidyapeeth University, Ernakulam, India), отговарят по обем и съдържание на минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в съответното професионално направление. За три от шестте представени публикации по темата на дисертацията има подробна информация в националната онлайн библиографска система (COBISS), две от тях са с големината на студия.

Дисертационният труд се състои от увод, пет глави, заключение и библиография. Обемът му е от 365 страници, надхвърлящи установения машинописен стандарт, 350 от които са основният текст. Библиографията обхваща 180 заглавия на английски, немски, френски, руски и български език, пряко свързани или допълващи поставената тема. В нея биха могли да се добавят и някои интернет източници, посочени в дисертацията, които са използвани по един или друг начин в изследването.

Научният инструментариум на дисертационния труд е много прецизно изработен. Негов обект е доктрината *панчакоша* (‘петте обвивки на Аза’) на Ади Шанкарачаря и основаната от него философска школа адвайта веданта. Предмет на научно изследване е една от тези пет *коши*, най-вътрешната или *анандамая коша* (‘обвивката на блаженството’). Актуалността на избраната тема се обосновава от липсата на подобен род изследвания върху понятието *коша* в древноиндийските свещени писания ведите, брахманите, основните упанишади, *Брахма сутра* на Бадараяна, епоса *Бхагавад гита* и посветените на тях многобройни коментари (бхаша) на Шанкара. Целта на дисертацията е да разкрие в дълбочина значението на понятието „анандамая коша“ в традицията на адвайта веданта и в огромното научно наследство на нейния

основател. За постигане на набелязаната цел докторантката поставя пред себе си следните няколко задачи: 1. Да проследи концепциите за *панчакоша* и *анандамая коша* в първите три глави на *Тайтирия упанишада* – и да направи анализ на коментарите на Шанкара върху тях; 2. Да изследва задълбочено произхода и значението на понятията *ананда* и *коша* в древните ведически писмени паметници; 3. Да анализира коментарите на Шанкара към *Брахма сутра* 1.1.(6) – главата, посветена на блаженството; 4. Да постигне по-задълбочено разбирането за всяка една от петте *коши* и най-вече последната, *анандамая коша*, чието разбулване се преживява като *савикална самадхи* или единение със *Сагуна брахман*. За изпълнението на тези задачи се прилагат следните научни методи: съпоставителен, етимологичен, семантичен и дискурсивен анализ, синтез, дедукция и обобщение (с. 13).

Работата е много обемиста, добре структурирана и притежава всички качества на едно съвременно научно изследване. В нея проличава умението на докторантката да анализира, синтезира, сравнява и обобщава, да извлича най-същественото от изучавания текст и задълбочено да го тълкува. Прави впечатление отличното познаване на трудовете на наши и чужди класически и съвременни автори, посветени на Ади Шанкара и на неговите коментари и многобройни (автентични и не дотам) произведения.

ПЪРВА ГЛАВА (с. 17 – 56) „Животът на Ади Шанкара: пресечна точка на историческо и легендарно“. В тази глава се представят части от неговите три биографии и основните извори на историческа информация за живота му, както и обобщен синопсис на неговото житие. Прави се анализ на някои от съвременните изследвания, свързани с датирането на Шанкара – твърде раздалечено в две от традиционните линии на неговите наследници (*Канчи Камакоти Питха* и *Шрингери Питха*), в трудовете на индийски учени и западни индолози и ориенталисти. Разглежда се проблемът за доказване автентичността на авторството на Шанкара поради огромния брой (над 400)

произведения, които му се приписват. Прави се преглед на съвременните стилOMETрични методи, използвани от П. Хакер, И. Андриянич и др., в изследване и доказване на авторството на Шанкара.

ВТОРА ГЛАВА (с. 57 – 116) „Етимология и семантична история на понятията *ананда* (ānanda) и *коша* (kośa) във ведите: кратък обзор“. В тази глава се прави опит да се проследи етимологията и семантичната история на понятията *ананда* и *коша*. В първата част на главата, използвайки за основа единствените изследвания по този въпрос на П. Оливел и Й. ван Буйтенен, докторантката открива и анализира още нови употреби на думата *ананда* в корпусите на ведите, бр̀ахманите, основните упанишади, *Брахма сутра* и *Бхагавад гита*. Втората част на същата тази глава изследва етимологията и семантиката на думата *коша* в посочените по-горе паметници, както и в *Гауданада карика*, в коментарите на Шанкара на основните упанишади, в *Брахма сутра* и *Бхагавад гита*. Проследява в хронологичен план появата на концепта *панчакоша* и прави опит да анализира неговата етимология до използването му в дискурса на веданта като вместилище на бр̀ахман.

ТРЕТА ГЛАВА (с. 117 – 250) „Концепцията за *анандамая кошa* (ānandamayakośa) съгласно коментарите на Шанкара към *Тайтирия упанишад* (Taittirīya Upaniṣad)“ е сърцевината на дисертационния труд. Тя е разделена на няколко подглави. Първоначално се представя структурата и съдържанието на *Тайтирия упанишада*, следва преглед на съвременните изследвания, посветени на нея, и накрая се описва същността на методите на екзегеза, използвани от Шанкара в коментарите му към този текст. В първата основна подглава се разглежда структурата на втора глава от ТУ – *Анандавали*, после се обсъжда всеки един урок (*анувака*) и се прави анализ на коментарите на Шанкара върху него. Анализират се и откъси от други упанишади, цитирани от Шанкара при изясняване смисъла на ТУ. Главата *Анандавали* съдържа същността на доктрината за петте *коши* като описание на петте *атм̀ана*, преминаването през които, според разбиранията на текста

на упанишадата, е подобно на вътрешен ритуал, водещ до непроменливо състояние на блаженство – това на обединяване на всички аспекти на Аза и всички преживявания от външния свят. Във втората част на трета глава се разглежда *Бхригували*, в която е представен Варуна, който дава напътствия на своя син Бхригу как чрез аскезата, която често в дискурса на веданта е познание, да постигне и преживее всяка една *коша* и след като я постигне, да разбере, че *бра̀хман* не е това, и да продължи до постигане на *блажения* аз. Във всяка *анувака* главата и коментарите се разглеждат отново, като се открояват основните философски послания и напътствия и се проследяват коментаторските методи на екзегеза на Шанкара. Трета част от втора глава на настоящата дисертация е посветена на *Шикшавали*, първата глава от ТУ, обясняваща фонетиката и правилното изговаряне на думите в текста като подготвяща за *брахмавидя* медитация над свещените слова, които звучат и остават живи в тялото на адепта, за да го свържат с посоките на света и божествата, съграждайки нов свещен ред – *Рита*, в него и света.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА (с. 251 – 295) „Концепцията за *анандамая кошa* в коментарите на Шанкара върху темата „Блаженият“ (*Ānandamayādhīkaraṇa*) от Брахмасутра (*Brahmasūtra* 1.1.6) на Бадараяна“. В тази глава се разглежда структурата на *Брахма сутра*, както и основните философски послания в нея като основополагащи за школата адвайта веданта. Обръща се внимание на нейното авторство, което също е обект на научни спорове. Изследва се връзката на по-старата ритуална миманса (пурва миманса) с веданта (утара миманса) и мястото и ролята на Шанкара и неговите ученици и школата адвайта в тази връзка. Представя се и методът на екзегеза, използван от Шанкара в коментарите му към *Брахма сутра* – петстъпният диалогичен формат на спор между представител на школата и неин опонент. Следва съпоставителен анализ на коментарите на Шанкара по темата „Блаженият“

от *Брахма сутра* 1.1.(6) и върху някои изясняващи смисъла ѝ текстове от *Анандавали* на *Таитирия упанишада*.

ПЕТА ГЛАВА (с. 296 – 340) „Петте вместилища на аза (rāñsakośa) според адвайта веданта на Шанкара“. В тази последна глава от дисертацията се предлага кратък обзор на концепциите за петте *коши*. Отъждествяването с *коша* държи човека в неведение по отношение на истинската му природа, която е непроменливо блаженство (ānanda). Преодоляването на вътрешното невежество включва разграничаване от ограничаващите допълнения (*коша*) посредством апофатичния принцип *нито, нито* (neti, neti). Разглеждат се концепциите за вътрешния свидетел *атм̀ан* и тази за жизненото съзнание на *атм̀ан, атмачайтаня* (ātmachaitanya). Преодоляването на идентификацията с *кошите* по пътя на познанието и самопознанието води до преживяване на *атм̀ан*, който е непроменливо блаженство. Изследването в тази глава се основава на слабо проучените съчинения *Атма бодха* и *Вивека чудамани*, традиционно приписвани на Шанкара; на коментарите му върху главата за блаженството към *Таитирия упанишада*, върху главата за *Блажения аз* в *Брахма сутра* и откъси от основните упанишади.

Заключението съдържа обобщение на изследванията във всяка една глава и основните изводи, като са подчертани тези от тях, които са нови за индологията, приносните моменти и посоките за бъдеща изследователска работа.

Искам да обърна внимание на докторантката върху някои езикови особености при предаването на имената от чужди езици на български:

Съобразно фонетичния правописен принцип след гласната буква *а* обикновено се пише *й* (пр. *адвайта*), а не *и*, освен ако *и*-то не е под ударение (пр. *архаичен*). След *ж, ч, ш* не може да има *ю* или *я* (пр. *бхаша*, а не *бхашя*).

Съгласно особеностите на българския език, ако нямаме свързване на две морфеми, следва да се избягва удвояването на съгласните *п, т, н, л, д* и

др. при изписването на имената, същото се отнася и до удвояването на гласните (вж. <https://pedagogy.azbuki.bg/news/2018/ed1816-2018/news032016-2-49/>).

Имената на всички дялове на ведическата (*шрути*) и постведическата (*сморити*) санскритска литература не са съществителни собствени имена, а съществителни нарицателни (названия на класове от обекти) и следва да се изписват с малка буква, посоченото важи и за названията на ортодоксалните (*астика*) и неортодоксалните (*настика*) философски системи на Индия.

Трябва да се обърне внимание и на транскрипцията на собствените имена от чужди езици на български – с ясното съзнание, че авторът носи цялата отговорност за това пред читателите, които ги срещат за първи път.

Препоръчвам на докторантката да не се предоверява на авторитети особено що се отнася до преводната литература и да сравнява преводите на различни езици, за да добие най-пълна и точна представа от прочетеното. Ф. Шлайермахер (*За различните методи на превод*) разкрива парадокса на превода, като посочва двата пътя, по които преводачът може да срещне писателя и читателя: преводачът трябва да отведе читателя при писателя или да отведе писателя при читателя – в противен случай писателят и читателят може никога да не се срещнат. Изборът, по кой от тези два пътя ще върви, оставям на нея.

Откривам известни неточности при употребата на някои философски термини. В дисертацията (с. 58, 59, 112, 347) и в една от своите публикации (*Етимология и семантична история на думата „ананда“ (блаженство) в древноиндийската литература*, с. 3, 5, 6, 25) докторантката описва Брахман като „трансцендентална“ вместо „трансцендентна“ реалност. Тези термини обаче не са еднозначни. Нещо повече, Кант описва като *трансцендентално* това познание, което е възможно преди опита – а priori. То се противопоставя на *трансцендентното* – това е познание, което е невъзможно дори априори, например познанието за Бога, за безсмъртието на душата; което е принципно

недостъпно за разума и може да е обект само на вярата. Трансценденталното е отвъд опита в смисъл, че го предхожда; има за цел да направи възможно познанието чрез опита.

На няколко места в дисертацията (с. 16, 147, 296, 321) и в една от публикациите си (*Петте вместилища на аза (pāñcakośa) според адвайта-веданта на Шанкара*, с. 329) докторантката употребява думата *апофатен* и различни нейни словоформи. От контекста разбирам, че става въпрос за термина *апофатичен* (от ст. гр. ἀποφατικός – ‘отрицателен’). Апофатичното богословие се стреми да изрази абсолютния Бог чрез отхвърляне на всички отнасящи се до Него определения. По този повод ще цитирам немския евангелски богослов Теодор Кристлиб: *Ако мислите на древните индийци понякога са се въздигали от съзерцанието на различните обожествявани природни явления, като зората, мълниите и бурите, към идеята за една основна причина на всички неща, то тази причина не е считана за единен Бог, а за безлично, неопределено съществуване, за което не може да се каже нищо друго, освен че не е това, което е.*¹ Тези думи съответстват на заявеното в *Брихадараняка упанишада* III, 9, 26, че учението за Брахман е *neti, neti* (вж. Маринов, М. *Ведическите учения*, с. 74).

Ще си позволя да изразя несъгласие с твърдението на докторантката, че *монизмът на Упанишадите е подобен в основната си философска идея на монизма на Платон* (Автореферат с. 31, 38). Същото се твърди в една от нейните публикации, която все още е под печат (*Коментарите (bhāṣya) на Ади Шанкараачаря върху темата за блаженството (ānanda)*, с. 3, 5), и в самата дисертация (с. 43, с. 268).

Същинското учение на Платон обаче е дуализъм. Монизмът е една-единствена идея в неговото езотерично творчество. Платоновият мит за възникването на света се основава на дихотомията на *вечно биващото*, което

¹ Th. Christlib, *Modern Doubt and Christian Belief*, p. 77.

винаги е, и *вечно ставащото*, което никога не е. На кое от тях принадлежи Световната душа? *Федър* я отнася към вечно биващото, като я нарича „невъзникнала“, докато *Тимей* я отнася към ставащото, твърдейки, че е създадена от Демиурга. Нейното създаване се описва като смесване на неделимото, неизменно (Едно) и на ставащото, променливо (Неопределена двойца) битие. Тук като че ли се наблюдават някои сходства с възгледите на по-късните направления на веданта, вашища адвайта на Рамануджа и двайта веданта на Мадхва, това са следващите етапи в развитието на доктрината *бхеда абхеда* (санскр. *bhed ābheda* – букв. ‘учение за тъждеството и различието’), според които Брахман съществува едновременно в два свои аспекта: като иманентен на света и душите, в неразривно единство с тях; и като трансцендентен на света, абсолютно различен от него.

Като оригинални приносни моменти в дисертационния труд следва да се отбележат: подробните анализи на коментарите на Шанкара на Тайтирия упанишада и *Брахма сутра*, проследяващи използваните методи за екзегеза и основните философски идеи, свързани с вместилището на блаженството и пътищата за неговото постигане във философията на адвайта веданта; семантичният анализ на понятието *коша* във ведите, брахманите, *Брахма сутра* и основните упанишади, както и в коментарите на Шанкара; проследяване етимологията на понятието *панчакоша* в посочените извори и предположението, че то се употребява за първи път от Гаудапада в неговата *Гаудапада карика* и се въвежда впоследствие от Шанкара в коментарите му към *Тайтирия упанишада* и *Брахма сутра*; някои нови допълнения към изследванията на Оливел и Буйтенен за семантичната история на понятието *ананда* във ведическите писания; систематизиране на изследванията върху житията, датирането и авторството на Шанкара на български език.

Авторефератът е съставен според изискванията, отразява достоверно основното съдържание на дисертационния труд и обобщава резултатите на изследването.

Направените от мен критични бележки и препоръки имат за цел само и единствено да подпомогнат бъдещата научно-изследователска работа на докторантката.

Въз основа на изложеното дотук убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнатите резултати, публикации и приноси, и предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Антония Иванова Начева образователната и научна степен „доктор“ в областта на висшето образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Индийска литература и култура).

27.03.2024 г.

Велико Търново

Рецензент:

доц. д-р Милен Маринов

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“